

Nytt norsk metall

Gjermund Kolltveit

I de siste årene har et dukket opp en del munnharper i det norske metallsøkermiljøet, noe som sikkert avspeiler økt aktivitet på dette området. Funnene er interessante, særlig gjelder dette støpte munnharper av bronse eller andre kopperlegeringer. De er tidligere ukjent fra norsk område.

Metallsøking har vært en omdiskutert aktivitet. Jeg har ikke innsidekjennskap til dette, men mener at tendensen de siste årene har vært at museene og fornminnemyndighetene heller samarbeider med metallsøkermiljøet enn å svarteliste aktiviteten som sådan. For det kan være et verdifullt bidrag til forskningen, når funnene kommer med nøyaktige funnsteder og funnkontekster. I dette tilfellet bidrar metall-søkerne med viktig kunnskap om munnharparas historie.

I denne artikkelen nevner og kommenterer jeg raskt de funnene jeg har kommet over. Jeg har ikke aktivt samlet materialet, men folk har kontaktet meg for å få kunnskap om funnene. Artikkelen gir seg ikke ut for å være en oppdatert oversikt. Blant annet finnes det nye munnharper som har kommet inn til museene som ikke er med her. Noen er på denne oversikten fra universitetsmuseens samlingsportaler:

<http://www.unimus.no/arkeologi/#/listView?search=munharpe&sortBy=artifact>

Sevle, Numedal

To harper kommer fra Sevle i Numedal. Den ene ble funnet inne på Sevletunet, den andre dukket opp noen kilometer sør for gården, på østsida av Norefjorden. Finneren Ulf Skauli har skrevet om harpene, og knyttet dem til

Foto: Ulf Skauli

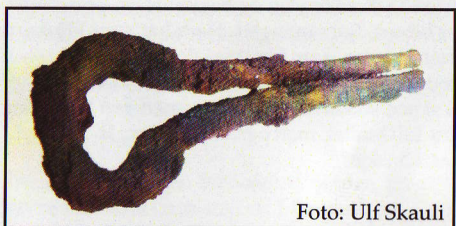

Foto: Ulf Skauli

historien om Sevlegutten, Ola Olsson Sevle (1808-1834), på denne nettsiden:

<http://histobjekt.wordpress.com/2012/03/17/der-ligger-en-underlig-rytme-i-numedalsnatten/>

[Skauli, Ulf: Det ligger en underlig rytme i Numedalsnatten ; Munnharpa #53. Red.] Begge harpene lagd av jern, og begge har hatt den norske måten å feste fjøra på, ved hjelp av kile. Den som ble funnet inne på Sevletunet er den med parallelle armer, som også er best bevart. Den er fem cm lang, og ligner på harper fra Valdres og Telemark, med samme form og størrelse. Slike småharper ble ofte kalt «jentehorpe». Kan være fra 1700- eller 1800-tallet, men vanskelig å si. Den andre kan også være fra samme tid. Jeg tipper at begge munnharpene er smidd i Norge. De er i dag utstilt på Sevletunet.

Sjoa

Foto: Tore Nysæter

Tore Nysæter fra Sjoa fant ei jernmunnharpe på Nordre Sakshaug, Sjoa, i Nord-Fron kommune. Den ble funnet på dyrket mark, ca 10–15 centimeter under overflaten. Funnet ligger i dag på Kulturhistorisk museum, med nummer C58611. Kun bøylene og begynnelsen på armene er bevart, fjøra mangler. Fjøra har vært klinka fast i bøylene, som har vært den vanlige metoden i Europeisk sammenheng. Det er umulig å si noe sikkert om datering, men den kan være fra 1500-tallet, men også nyere, opp til 1800-tallet, kanskje?

Hundorp

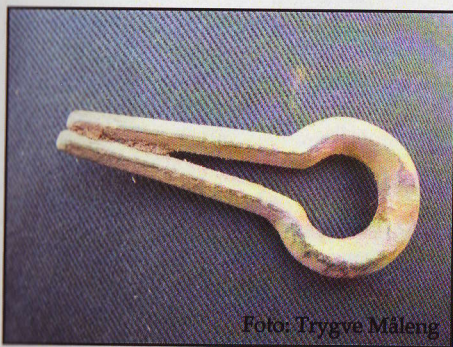

Foto: Trygve Måleng

Fra Hundorp, lenger sør i Gudbrandsdalen kommer det ei støpt munnharpe. Den ble funnet av Terje Olsen høsten 2012, på pløyd mark. Dette er ei typisk engelsk støpt harpe. Materialet er kopperlegering. (Det er vanskelig å si hva slags legering det faktisk er før man

har analysert gjenstanden i laboratorium. I arkeologisk sammenheng er det derfor vanlig å snakke om kopperlegeringer. Det inkluderer bronse, som er en legering mellom kopper og tinn.) I min doktoravhandling *Jew's Harps in European Archaeology* (2006) kaller jeg denne typen «Stafford», etter et av de mange engelske funnene. De engelske er nesten utelukkende metalldektefunn, og de fleste er udaterte fra konteksten. Flere av disse har ligget i engelske museer feilaktig som anglosaksiske og romerske funn. Jeg mener typen ble masseprodusert på 1600- og 1700-tallet, kanskje litt senere også. Det finnes altså mengder av disse, også i Amerika. To kanadiske funn er avbildet i *Munnharpa* nr. 57, s. 4. Mange av funnene fra USA og Canada er nettopp fra 1600- og 1700-tallet, og dateringene der er fra arkeologiske utgravninger. Det er interessant at noen av disse munnharpene nå også viser seg å ha havnet i Norge.

Nes, Romerike

Foto: Kjell Øverby

Nok ei munnharpe av Stafford-typen er fra Nes på Romerike, funnet av Kjell Øverby. Denne har omtrent samme størrelsen som den

fra Hundorp. Forskjellen er at armene er litt tynnere ytterst. Ellers er det tydelig at dette er samme teknologi og form. Legg merke til den karakteristiske tykkelsen og sirkulære formen på bøylene. Finneren opplyser at det har vært militær aktivitet på stedet der funnet ble gjort. Kanskje en soldat tok med seg munnharpa, en gang på 1700-tallet?

Gudeberg, Fredrikstad

Foto: Lars Petter Toran

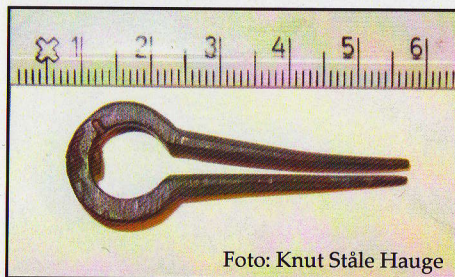

Foto: Knut Ståle Hauge

og mangler det diamantformede tverrsnittet. Men da er det snakk om instrumenter med stor åpen bøyle og korte armer. I dette tilfellet peker de lange armene bakover i tid. Dette kan godt være et eldre eksemplar, gjerne fra slutten av middelalderen. Det er vanskelig å si noe sikkert, på grunn av manglende forbilder. Dermed er det også vanskelig å si noe om hvor den kommer fra. Kanskje den er lagd av en lokal håndverker fra middelalderbyen Hamar? På den annen side er det da pussig at ingen har kommet over slike harper tidligere, verken på Hamar eller andre steder.

Kaldvellfjorden

Denne munnharpa, fra Kaldvellfjorden, på grensa mellom Grimstad og Lillesand, ble funnet av Rune Støle, på en gammel åker der det nå er skog. Den er avbildet og omtalt i Munnharpa nr. 60, s. 11. Denne er definitivt ikke i den engelske tradisjonen, på grunn av formen, samt festemåten til fjøra (kilt fast gjennom et hull i bøylene). Umiddelbart ser det ut som en norskprodusert variant. Men det er unikt med denne festemåten i kombinasjon med at den er støpt. De nærmeste forbildene er de norske støpte formene kjent fra Valdres og Oslo, fra 1900-tallet (Martin Sælid, Martin K. Tuv, Arne Haugli). Spørsmålet er om hvor langt tilbake støpte harper i det hele tatt går i Norge, og om det er en kontinuitet fra eldre tider fram til forrige århundre. Støpte munnharper i norsk munnharpetradisjon er et lite utforsket tema. Uansett, i dette tilfellet er det vanskelig å si noe sikkert om både alder og opphav. Den kan være støpt i utlandet, f. eks i Nederland eller England, på 1500-tallet

Den nyeste munnharpa kommer fra Gudebergjordet i Fredrikstad. Den ble funnet høsten 2013 av Lars Petter Toran. Gudebergjordet ligger like på Østsida av Glomma, ved Gamlebyen. På dette området har det vært militær aktivitet og handel. Dette er også ei engelsk støpt harpe i samme tradisjon som de to foregående, mener jeg. Her er armene enda tynnere. Men bøylene er nesten like tykk og massiv. Legg merke til at armene er nærmest parallelle. Dette er nok noe som har skjedd med munnharpa i jorda. Opprinnelig hadde den ganske sikkert avsmalnende armer (og fjør).

Åkersvika

Denne ble funnet ved Åkersvika utenfor Hamar av Knut Ståle Hauge. Den er støpt, men er annerledes enn de typisk engelske harpene. En ting er lengden på armene i forhold til bøylene. En annen ting er tverrsnittet på bøylene. Den mangler det typiske diamantformede tverrsnittet som de støpte munnharpene som regel har. Noen harper funnet i England og Nederland/Belgia er lagd på andre måter,

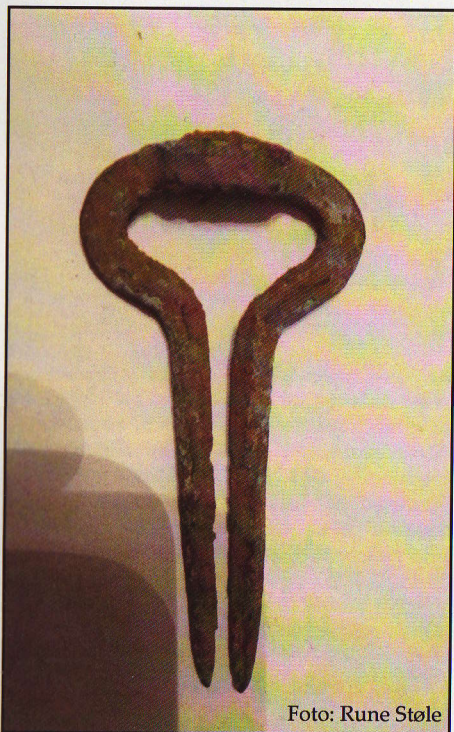

Foto: Rune Støle

(eller senere). I så fall er det en sjelden form og teknologi. Festemåten er kjent, men ikke på støpte harper, altså. Mer sannsynlig er det at den er lagd i Norge, kanskje på 1800-tallet. Eller mye tidligere? Vi kan bare spekulere, i påvente av nye funn ...

Oppsummering

Funnene viser at støpte munnharper av kopperlegering som før ikke er kjent fra Norge, også har vært brukt her. Den vanligste og mest tallrike typen kommer fra engelsk masseproduksjon fra 1600- og 1700-tallet. Det er også ting som kan tyde på at vi har en norsk støpetradisjon, men materialet er så langt for lite til at vi kan si noe sikkert om det.

Takk til Trygve Måleng

Stader eg har spela Munnharpe på Munnharpan

Munnharpe på Munnharpan. I framgrunnen perpleks islending. (Foto: Anker Jensen)

På vitjing til Island i sommar så var eg på omvising i det nye konserthuset Harpa i Reykjavik, med lunsj på restaurant Munnharpan. Sjølv om det truleg tyder munnspel på islandsk (munnharpe er munnigija eller gyðingaharpa), så kunne eg ikkje la høvet gå frå meg. Eg byrja med ein islandsk folketone eg hadde lært meg dagen før. La uheldigvis i veg på feil tone, og ingen kjente att den vakre *Þat mælti mín móðir*. Pinleg. Det gjekk noko betre med to melodiar frå nybyrjarheftet, folk var venlege og gav stor fagnad, truleg for utvist mot.

Takk til

Bent Åserud, Paul Gardner, Gjermund Kolltveit, Oddvin Horneland, Tom Willy Rustad og Sigbjørn Solbakken for deira bidrag. Det har vore til stor hjelp for å setje saman dette nummeret av Munnharpa!